

О. М. Пасько

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Одеського державного університету внутрішніх справ

ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

У статті запропоновано розглядати комунікативну готовність слідчого крізь призму провідних якостей, які детермінують цей різновид готовності, – товарицькість і комунікабельність. Для раціональності й підтвердження цього проведено два дослідження з метою перевірки рівня розвитку цих якостей сучасного слідчого та слідчого як майстра своєї справи, а також визначено середньозважений рівень комунікативної готовності до практичної діяльності за показниками провідних професійно важливих якостей.

Ключові слова: *готовність, комунікативна готовність, комунікабельність, товарицькість, середньозважений рівень комунікативної готовності.*

Постановка проблеми. Формування й розвиток висококваліфікованого та конкурентоспроможного працівника органів досудового розслідування в більшості випадків залежить від етапів професійного становлення й подальшого самовдосконалення та підвищення кваліфікації. Професіогенез слідчого відбувається постійно й не повинен зупинятись, оскільки плинність законодавства та новітніх механізмів учинення злочинів потребує від нього вміння тримати руку на «пульсі» й бути готовим у будь-якій ситуації виконувати професійні завдання на високому рівні.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю працівниками слідства якісно та ефективно здійснювати професійні обов'язки під час спілкування з різними соціальними групами. Рівень комунікативної готовності слідчого визначає, наскільки він спроможний висококваліфіковано служити суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням особливостей комунікативної готовності займалися К.А. Абульханова-Славська, В.О. Алаторцев, Б.Г. Ананьєв, Ф.А. Генон, А.О. Деркач, М.І. Дяченко, Ю.М. Забродін, Є.П. Ільїн, Л.О. Кандилович, І.С. Кон, В.А. Крутецький, Н.Д. Левітов, О.М. Леонтьєв, І.О. Машук, Ф.Т. Михайлів, Л.С. Нерсисянц, А.Ц. Пуні, В.Н. Пушкін, В.В. Столін, Д.М. Узнадзе, О.М. Цільмак, В.Д. Шадриков, С.І. Яковенко та ін.

Так, на думку відомого науковця О.М. Цільмак, комунікативна діяльність є провідним компонентом слідчої діяльності, що сприяє встановленню істини. Під час розслідування й розкриття злочинів слідчі постійно вступають у певні відносини з багатьма людьми – свідками, потерпілими, звинуваченими, експертами, працівниками прокуратури, членами слідчо-оперативної групи й ін. Отже, комунікативна діяльність полягає в соціально-правовій комунікації слідчого в групах: «суб'єкт-об'єкт професійного інтересу», «суб'єкт-суб'єкт», «суб'єкт-група», «суб'єкт-колектив» – для отримання, перевірки та уточнення необхідної інформації тощо. Головне завдання комунікативної діяльності – це отримання слідчим під час розслідування достовірної інформації про злочин.

Комунікативна діяльність слідчого, на думку О.М. Цільмак [1], охоплює такі різновиди:

– комунікативно-перцептивна діяльність полягає в адекватному сприйнятті слідчим, виявленні розрізнення окремих ознак в об'єкті, виокремленні інформативного змісту, адекватного меті слідчої дії;

– комунікативно-сугестивна – полягає в переконанні об'єктів слідчої діяльності з метою розкриття й розслідування злочинів, запобіганні правопорушенням, припиненні злочинних посягань;

– комунікативно-службова – полягає в службовій комунікації з колегами, керівництвом, державними та недержавними установами.

Під комунікативною готовністю В.А. Бодров [2] розуміє обмін інформацією з колегами, клієнтами, керівництвом, родиною, друзями, що потребує певних методик і характеристик, уміння їх використовувати.

Під час дослідження цього підвиду готовності в науковій літературі ми визначили, що вона розглядається як складова в різних галузях наук, а саме: у педагогіці – як готовність педагога до спілкування, у юриспруденції – як готовність правознавця виступати на публіці, у філософії – як готовність до правильного розуміння сутності й можливості її відтворення. Крім того, більше досліджується комунікативна компетентність, ніж готовність.

Новизна полягає в тому, що вперше проведено емпіричне дослідження комунікативної готовності крізь призму провідних якостей, які її детермінують, – товариськість і комунікабельність.

Методологічне або загальнонаукове значення полягає в необхідності дослідження якостей комунікативної готовності з метою виявлення недоліків і їх усунення.

Мета статті – розглянути комунікативну готовність слідчого крізь призму провідних якостей, які детермінують цей різновид готовності, – товариськість і комунікабельність.

Виклад основного матеріалу. Тип професій «людина – людина» має визначальне значення та особливість виконання професійних обов'язків саме завдяки спілкуванню (як вербальному, так і невербальному).

Комунікативна готовність – це налаштованість до ефективної соціальної взаємодії.

Цей різновид визначає готовність до такого:

- оволодіння технікою комунікативної поведінки;
- необхідності уникати обговорення суперечливих питань;
- контролювання процесу бесіди;
- виявлення співчуття, коли це доречно;
- спостережливості;
- викривання неправдивих свідчень, виявлення правди та брехні у відповідях;
- шанобливого ставлення до співрозмовника;
- використання засобів емоційного впливу, які спрямовані на спонукання допитаного до каяття й щирого зізнання;
- використання під час допиту факторів раптовості, у процесі постановки несподіваних питань;
- використання прийомів логічного впливу, які полягають у пред'явленні доказів, що спро-

стовують показання допитаного або потребують їх деталізації, можуть призвести до суперечностей між показаннями співучасників;

- подолання й нейтралізації мотивів, що спонукають допитаного давати неправдиві показання;
- встановлення психологічного контакту під час допиту;
- подолання бар'єрів у спілкуванні;
- застосування зон (дистанції) в комунікації;
- використання методу переконання, тобто правомірних дій на мислення, відчуття й волю шляхом наведення доводів і пред'явлення доказів, при яких у допитаного формується усвідомлене бажання давати правдиві свідчення в умовах збереження свободи вибору його поведінки, встановити таку атмосферу в процесі спілкування з допитаним, яка забезпечить готовність і бажання обмінюватись інформацією, сприймати її, прислуховуватись до доказів співрозмовника тощо.

Провідні якості, які зумовлюють комунікативну готовність, а саме:

1. *Товариськість* – дружній, приятельський [3]; міжособистісні стосунки, які базуються на єдності інтересів у спільній діяльності й передбачають духовну (ідейну) єдність і відповідний ступінь рівності [4] тощо. Отже, ця якість слідчого зумовлена необхідністю бути приязним, дружелюбним і тактовним у спілкуванні з учасниками кримінального процесу.

2. *Комунікабельність* – риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми [5]; здатність до спілкування, до установаження зв'язків, контактів [6] тощо. Ця якість слідчого полягає в здатності знаходитись у постійному потоці спілкування з учасниками кримінального процесу.

Якості комунікативної готовності визначаються успішним установаженням слідчого комунікативного контакту з учасниками кримінального процесу.

Професіогенез слідчого відбувається поетапно, пронизуючи всі стадії становлення, починаючи з довшівського рівня й завершуючи професійним самовдосконаленням і підвищенням кваліфікації в практичній сфері. Варто зазначити, що на вишівському рівні провідні професійно важливі якості тільки формуються й розвиваються, а потім підвищуються.

Для визначення стану професіоналізму сучасного слідчого нами була розроблена анкета, яка включала перелік із двох професійно важливих якостей, що детермінують комунікативну

готовність слідчого до професійної діяльності. Вибірку дослідження становили 463 особи, з них 283 курсанти Одеського державного університету внутрішніх справ, 49 студентів юридичного факультету, які виявили бажання бути в майбутньому поліцейськими, і 131 слідчий Одеської та Хмельницької областей.

Дослідження проводилось у три етапи:

- ми запропонували курсантам 3-го й 4-го курсів заповнити анкети, що складались із двох таблиць, кожна з яких містила по дві професійно важливі якості. У першій таблиці вони повинні були оцінити, які професійно важливі якості повинні бути притаманні висококваліфікованому слідчому в «ідеалі», де 0 – не розвинуті, 1 – низький рівень розвитку, 2 – середній рівень розвитку, 3 – високий рівень розвитку; у другій таблиці – оцінити якості, які притаманні знайомому слідчому з такими самими рівнями від 0 до 3;

- ми опитали студентів 3-го, 4-го та 5-го курсів юридичного факультету, визначили серед них тих, хто бажає в майбутньому стати поліцейським, і потім цим особам запропонували ті самі анкети, що й курсантам;

- ми провели анонімне анкетування слідчих Одеської та Хмельницької областей і запропонували їм оцінити, які характеристики притаманні їхньому колезі-слідчому та які характеристики повинні бути притаманні висококваліфікованому слідчому в «ідеалі». Респондентам необхідно було здійснити оцінку за трибальною шкалою, де 1 – низький рівень розвитку, 2 – середній рівень розвитку, 3 – високий рівень розвитку. Показник 0 (не розвинуті) ми не брали, тому що ці якості є провідними й обов'язково повинні бути притаманні слідчому.

Отже, метою дослідження було визначення провідних якостей, які детермінують комунікативну готовність слідчого до професійної діяльності, сучасного слідчого і слідчого як майстра своєї справи.

Кількісні показники характеристики сучасного слідчого «очима» молоді яка навчається, а також сучасного слідчого «очима» працівників досудового розслідування ми порахували окремо, а потім перевели показники у відсотки та об'єднали їх у середній арифметичний показник.

Показники статистичних даних ідеального слідчого високі та середні, тому ми їх описувати детально не будемо, лише зазначимо ті, які потребують удосконалення, на думку респондентів.

На думку респондентів, у сучасного слідчого товариськість:

- не розвинута – так вважають 24% студентів і курсантів;

- на низькому рівні розвитку – так зазначили 38% студентів і курсантів, із ними згодні 9% слідчих;

- на середньому рівні розвитку – так зазначили 23% студентів і курсантів і 29% слідчих;

- на високому рівні розвитку – так вважають 14% студентів і курсантів і 62% слідчих.

Отже, більшість респондентів студентів і курсантів (62%) вважають, що товариськість серед слідчих не розвинута або розвинута на низькому рівні. Проте відповіді самих слідчих протилежні: 62% зазначають високий рівень цієї професійно важливої якості в їхніх колегах.

На думку респондентів, у сучасного слідчого комунікабельність:

- не розвинута – так вважають 12% студентів і курсантів;

- на низькому рівні розвитку – так зазначили 37% студентів і курсантів, із ними згодні 8% слідчих;

- на середньому рівні розвитку – так зазначили 34% студентів і курсантів і 27% слідчих;

- на високому рівні розвитку – так вважають 17% студентів і курсантів і 65% слідчих.

Серед опитаних курсантів і студентів 51% вважають, що ця якість на середньому та високому рівнях притаманна сучасному слідчому, решта 49% дотримуються протилежної точки зору, хоча 92% слідчих підтверджують середній і високий рівень комунікабельності в їхніх колегах.

Відповідно, професійно важливі якості комунікативної готовності – товариськість і комунікабельність, на думку респондентів, досить на високому рівні розвинуті в сучасних слідчих.

Відповідно, рівень сформованості готовності до професійної діяльності забезпечить якісний показник професіоналізму та компетентності працівників органів досудового розслідування. Тому важливим показником тут є визначення психологічного профілю з метою перевірки сучасного стану рівня сформованості структурно-логічної моделі готовності слідчого до професійної діяльності.

Для визначення середньозваженого рівня комунікативної готовності ми взяли за основу попереднє дослідження (опитування 131 слідчого Одеської та Хмельницької областей). Нами попередньо був проаналізований середньоарифметичний показник ідеального й реального слідчого, на думку самих слідчих, відповідно до рівнів сформованості провідних професійно важливих якостей.

У анкетах респонденти зазначили показники реального та ідеального слідчого, ми їх об'єднали в середньоарифметичний показник відповідно до кожної якості.

Отриманий нами середньоарифметичний показник якостей слідчого визначається у відсотках, а нам необхідно визначити рівні сформованості готовності слідчого до професійної діяльності. Тому, щоб розрахувати рівні, необхідно таке:

– перевести % в частки, наприклад, 15% опитаних будуть дорівнювати 0,15 частки від загальної кількості респондентів;

– визначити математичну масу кожного рівня. У дослідженні ми визначали всього три рівні: низький, середній і високий. Тому умовно низький рівень дорівнює 1, середній – 2, високий – 3. Для того щоб визначити математичну масу, потрібно помножити кожний показник якості в частках на певний рівень, тобто на 1, 2 і 3;

– далі підсумовуємо три показники математичної ваги й отримуємо середньозважений рівень.

У результаті таких розрахунків отримуємо таку формулу:

$$\bar{X} = \frac{\sum_{i=1}^n xi fi}{\sum_{i=1}^n fi},$$

де $\bar{X}$ – це середньозважений рівень готовності до професійної діяльності;

n – кількість рівнів (їх у нашому випадку 3, тобто це $x_1+x_2+x_3$);

x – певний рівень, x_1, x_2, x_3 ;

f – частка певного рівня, їх у нас 3, тобто f_1, f_2, f_3 .

Відповідно, мінімальний рівень дорівнюватиме одиниці, а максимальний – трійці.

Отже, згідно із цією формулою, можемо визначити середньозважений рівень комунікативної готовності до практичної діяльності за показниками провідних професійно важливих якостей.

Відповідно, усі отримані нами показники рівня сформованості різновидів готовності будуть оцінюватись від одиниці (мінімальний – низький рівень) до трійки (максимальний – високий рівень).

Підраховувати рівень ми будемо так: підсумовувати якості певного різновиду готовності й визначити середній статистичний показник, який надалі будемо розраховувати у вищезазначену формулу.

Так, комунікативна готовність, яка зумовлюється такими провідними професійно важливими якостями, як товариськість і комунікабель-

ність. Підставляючи показники цих якостей, визначаємо середньозважений рівень комунікативної готовності – 2,64.

Отже, комунікативна готовність із максимальних 3-х балів розвинута в слідчих на 2,64. Цей показник є високим, проте свідчить, що потрібно вдосконалювати комунікативну готовність.

Висновки і пропозиції. Отже, проведене дослідження визначає, що комунікативна готовність слідчого розвинута на достатньому та високому рівнях. Проте серед опитаних курсантів і студентів 51% вважають, що ця якість притаманна сучасному слідчому на середньому та високому рівнях, хоча 92% слідчих підтверджують середній і високий рівень комунікабельності в їхніх колег.

Відповідно, професійно важливі якості комунікативної готовності – товариськість і комунікабельність, на думку респондентів, досить на високому рівні розвинуті в сучасних слідчих.

Перспективи використання результатів дослідження сприятимуть підвищенню професійного рівня слідчих під час виконання функціональних обов'язків і забезпечать необхідність удосконалення комунікативної готовності.

Список використаної літератури:

1. Цільмак О.М. Психологічна структура слідчої діяльності / О.М. Цільмак // Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія «Психологічна». – 2012. – Вип. 2 (1). – С. 330–338.
2. Бодров В.А. Психологія професійної пригодності : [учеб. посіб. для вузів] / В.А. Бодров. – М. : ПЕР СЭ, 2001. – 511 с.
3. Томчук М.І. Методологічні засади дослідження та формування психологічної готовності особистості до діяльності / М.І. Томчук // Психологія і суспільство. – 2010. – № 4. – С. 41–46.
4. Цільмак О.М. Модель компетентності працівників міліції / О.М. Цільмак, С.І. Яковенко // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2009. – Додат. № 4. – Т. 3 : Тематич. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції Європейського освітнього простору». – 2009. – С. 664–675.
5. Дьяченко М.И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: психологический аспект / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович, В.А. Пономаренко. – Минск : Университетское, 1985. – 208 с.
6. Хуртенко О.В. Формування у майбутніх організаторів-тренерів психологічної готовності до прийняття рішень у екстремальних ситуаціях : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19. 00. 09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / О.В. Хуртенко. – Хмельницький, 2008. – 20 с.

Пасько О. М. Исследование коммуникативной готовности к профессиональной деятельности следователя

В статье предложено рассматривать коммуникативную готовность следователя через призму ведущих качеств, детерминирующих данный вид готовности, – общительность и коммуникабельность. Для рациональности и подтверждения этого проведено два исследования с целью проверки уровня развития данных качеств современного следователя и следователя как мастера своего дела, а также определен средневзвешенный уровень коммуникативной готовности к практической деятельности по показателям ведущих профессионально важных качеств.

Ключевые слова: *готовность, коммуникативная готовность, коммуникабельность, общительность, средневзвешенный уровень коммуникативной готовности.*

Pasko O. M. Research of communicative readiness for professional activity of investigator

The author proposed to consider the communicative readiness leading investigator in the light of the qualities that determine the present kind of readiness – sociability and communication. To confirm this rationality and conducted two studies to test the level of data quality modern investigator and the investigator, as a master of his craft, and was determined the average level of communicative readiness for practical work in leading indicators professionally important qualities.

Key words: *readiness, communicative readiness, communication, sociability, average level of communicative readiness.*